

Yugoslav Kaynak ve Rivayetleri Işığında Sokullu Mehmed Paşa^{1*}**

Olga Zirojević*

Turkish translation by Mehmet Yılmaz Akbulut**

Abstract:

Sokullu Mehmed Pasha in the Light of the Yugoslavian Sources and Narratives

Sokullu Mehmed Pasha was one of the most prominent grand viziers of the Ottoman Empire in the 16th century. He was in office for 14 years (1565-1579) and became one of the names that climbed to the highest level of the military bureaucracy with the status of a slave through the *devshirme* system which incorporated him into the Empire. The research of Olga Zirojevic in the Dubrovnik archive, which is connected to the Yugoslav State Archives of the time, is a new source work for Sokullu Mehmed Pasha. Moreover, the author's work evaluates the narratives in Serbian legends about Pasha as historical data. These partly mythical and partly historical stories are of unique value both for the fascinating world of the 16th century and for the early stages of a *devshirme*'s political career in the Ottoman state.

Key words: Sokullu Mehmed Pasha, Ottoman History, 16th Century History, Ottoman Rumelia, Bosnia, Historical Legendaries.

* Emekli Profesör, Sırbistan Bilimler ve Sanatlar Akademisi.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Tarih Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-9299-7498, e-mail: myakbulut@29mayis.edu.tr.

*** Tercüme metinde, isim ve yer isimlerinin yazılışı için orijinal metne sadık kalınmıştır.

¹ Bu makalenin Almanca aslı, 1984 yılında *Osmanlı Araştırmaları* Dergisinin IV. sayısında sayfa 55-67'de yayımlanmıştır. Makalenin orijinal başlığı şu şekildedir: "Mehmed Pascha Sokolli im Lichte Jugoslawischer Quellen und Überlieferungen". Bu makaleyi tercüme etmek için beni teşvik eden ve tercümemin editörlüğünü yapan kıymetli hocam Prof. Dr. Kemal Beydilli'ye teşekkürlerimi arz ederim.

Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'nın azamet ve şanı mensup olduğu halkta da akis bulmuştur. O dönem Slav halklarının boyunduruk altında yaşamakta olmalarından ötürü mevcut yazılı ve sözlü kaynaklar pek de fazla değildir. Ancak sayıları az da olsa bu kaynaklar Slav halkının yabancı bir hükümdarlığın hâmilisi olan, büyük ve ünlü hemşehrileri hakkında ne düşündüklerini, onu nasıl bir konuma yerleştirdiklerini anlamak açısından kıymetli ve ilgi çekicidir. Gerek manastır rahip-vakanüvislerinin telif ettikleri ketum kayıtlar, gerekse sabık Dubrovnik Cumhuriyeti Arşivinin resmî yazışmaları, heyecan verici fantezileri tam anlamıyla ifade eden halk türküleri ya da rivayetler bir şekilde bizim ilgilendiğimiz soruların cevaplarını verirler.

Mehmed Paşa'nın doğumu bile efsaneler perdesiyle örtülüdür. Halk rivayetlerine bakacak olursak, 1510'larda, Sokullu ailesi bir Noel gecesini kutluyordu. Dört oğlu ile baba, Tanrı'ya kendileri ve o zamanlar Mileseva Manastırında başrahip olan kardeşleri için dua etmişlerdi. Ardında da tüm çocukları ve torunlarıyla akşam yemeğini yemişti. Baba, henüz masadan kalkmadan önce genç aile üyelerine şöyle demişti: "Yarın sabah içinizden her kim erkenden uyanırsa gece rüyasında gördüğünü iyice hafızasına kazınsın ve bana gelip bunu anlatsın, ben de bu rüyanın ne mana ifade ettiğini ona izah edeyim." Ertesi gün rüyasını hatırlayan çocuklardan her biri ihtiyarın yanına gelmiş ve rüyasını tabir ettirmişti. En son, hamile genç gelin de gelip rüyasında rahminden bir karaçam çıkıp yükseldiğini ve ağacın dalları ile tüm dünyayı gölgesi altına aldığını anlatmıştı. İhtiyar adam gelinini iyice dinleyip onu dikkatle süzdükten sonra cevap vermiş: "Tanrı bu rüyayı hayra tebdil etsin gelinim, ancak senin dünyaya ülkenin hâkimi olacak birini getirmen mümkün değildir." Kısa süre sonra genç gelin "nur topu gibi"² bir oğlan çocuğu doğurdu.³

Hristiyan isminin Bajicas olduğu ileri sürülen, Mehmed'in çocukluk yılları da Bosna ve Hersek halkı tarafından hikâyelerle süslenmiştir. Rivayetlerden birine bakılırsa, eski zamanlarda hükümdarların ülkelerini sıradan bir kıyafet içerisinde tebdilen gezmesi âdetmiş. Bir keresinde Sultan İstanbul'dan teftiş için Bosna'ya ve civarına gitmiş. Sultan tebdilen gezerken dağlık bölgelerin bir yerinde koyunlarını otlatmakta olan genç Sokullu ile rastlaşmış. Sultan tercümanı vasıtasıyla bu çocuğa bazı sorular sormuş ve çok zekice bir cevap almış. Aldığı

² Almanca metinde: "altın/kızıl bir elma gibi".

³ Milenko M. Vukićević, *Znameniti Srbi muslimani* (Belgrad, 1906), 3.

cevaplardan hoşnut kalan Sultan çocuğa adını ve soy ismini ve ailesinin kim olduğunu sormuş. Küçük Sokullu tüm bunları cevaplandırmış ve Sultan bunu aklına yazıp yoluna devam etmiş. Sultan İstanbul'a döndüğünde Bosna'daki vezirine Sokullu adındaki çocuğun derhal kendisine gönderilmesini emretmiş, Vezir de bu emri yerine getirmiş.

Devşirilen diğer oğlanlarla beraber genç Sokullu'nun İstanbul'a getirildiğinde bunların kabiliyet ve zekâsı test edilmeye başlanmıştı. Bu meyanda Sokullu şöyle bir sınavdan da geçirilmiştir: Tüm devşirmelere üzerinde yemek dolu çanağın bulunduğu bir sini hazırlanıp verilmiş. Bunun yanında çocuklara yemeği yiyebilmeleri için bir de uzunca kaşık verilmiş. Oğlanlar şaşkınlık içerisinde birbirlerine bakıp bu kadar uzun kaşıklarla yemeği nasıl yiyeceklerini birbirlerine sormuşlar. Sokullu doğru çözümü bulmuş ve karşısında oturan çocuğa dönüp şöyle demiş: "Sen yemeği kaşıklayıp ağızıma doğru uzat ben de aynısını sana yapayım." Diğer çocuklar durumu incelerken, Sokullu ve karşısındaki bu şekilde birbirlerine yemeği yedirmişler. Yeniçeri Ağası bu fikrin kimin aklına geldiğini sorunca, oğlanlar "Sokullu'nun aklına geldi" diye cevap vermişler. Bunun üzerine Ağa'nın gözünde Sokullu diğer çocuklardan farklı bir konum kazanmış.

Sokullu İstanbul'a geledi birkaç gün olmuştu ki Sultan onu huzuruna kabul edip gözlemeye başlamıştı bile. Bir keresinde Sultan çocuğu hazine dairesine alıp ona şöyle demişti: "İşte görüyorsun bu sikkelerden istediğin kadar, istediğin cinsinden al." Çocuk para almak yerine, kuşağından çakısını çıkarttı ve çakıyı hazine yığınının üzerine atıp şöyle dedi: "Bu sikke yığınının bir şey alan kişi büyük olamaz, bu yığına hep katkıda bulunan kimse de her daim büyür." Bu sözleri duyan sultan hayrete gark olmuş ve oğlanın oldukça mükemmel olduğunu düşünüp onu okula [Enderun] göndermişti."⁴

Mehmed Paşa'nın istidadı, keskin zekâsı ve dürüstlüğü sadece Müslümanlar tarafından değil, Mehmed Paşa'nın düşman ve yabancı olan Türk iktidarına ait bir isim olmasına bakmaksızın Ortodoks Hristiyanlar tarafından da methedilir. Bir Saraybosna halk şarkısında Mehmed Paşa, "Sırpların ezeli düşmanı" ve "Türkün kendisinden bile daha fena" olarak tanımlanır.⁵

⁴ A.g.e., 50-50.

⁵ Božidar Petranović, *Srpske narodne pjesme u Bosni i Hercegovini*, II (Belgrad, 1867), 35.

Mehmed Paşa'nın vezaretinin yansımalarını hem yazılı kaynaklarda hem de halk rivayetlerinde bulunabilir. Manastırda hücrelerinde oturan bir Sırp rahip-vakanüvis şöyle yazmıştı: 'Sokullu Mehmed Paşa Zige'te Arslan Paşa'yı boğazladı.' Pek kısa, pek yavan ve kuru bir tasvir. Ama bu mütevazı rahip, yalan söylemiyordu. Çünkü bu hadisede Mehmed Paşa'nın oynadığı rolü bir kenara koyduğumuzda dahi, bu iki adam arasındaki düşmanlığın mevcudiyeti kesindir ve bu kişisel çatışmayı şahsi bir mesele olarak tasvir etmek hiç de temelsiz kalmaz.

Halk gelenekleri de Mehmed Paşa'nın düşmanlarından haberdardır ve bu düşmanlığı çocuksu ve ilkel bir tarzda aktarmaktadırlar. Bu halk rivayetlerine göre Mehmed Paşa veziriazam olunca, başta zamanın paşa ve vezirleri olmak üzere pek çok kimse ondan nefret etmeye başlamışlardı. Ancak Mehmed Paşa bu hasmane tavırları pek de önemsemezdi. Divanda mühim meseleler görüşüldüğü zamanlarda arka tarafta bir odaya çekilir, orada bir süre bekledikten sonra divandaki diğer vezirlerin yanına dönerdi. Düşmanları Mehmed Paşa'yı imansız olma ithamıyla Sultan'a şikâyet etmişler ve Paşa'nın odada 'gâvur azizlerine' duacı olduğunu söylemişlerdi. Tüm bu şikâyetlerden bıkip usanan Sultan da bir keresinde Sokullu'yu bu odaya giderken takip etmiş ve onun ardından odaya girmişti. Sultan odaya girince Sokullu'nun odanın doğu duvarına dönüp oraya baktığını görmüş. Duvarda bir çoban değneği, su kabağundan bir kap ve Sokullu'nun İstanbul'a gelirken giydiği kıyafetten başka bir şey yokmuş. Sultan bunları görünce Sokullu'ya yanaşmış ve burada ne yaptığını sormuş. Sokullu hiçbir şey yapmadığını söylemiş. Sultan bunun üzerine: "Senin hakkında bana gâvur tanrısına ve gâvur azizlerine dua ettiğine dair şikâyet geliyor" demiş. Sokullu bunu kesin bir dille inkâr etmiş. Bunun üzerine Sultan Sokullu'ya odada ne yaptığını ısrarla sormuş. Paşa şöyle cevap verir: "Burası bana İstanbul'a ilk geldiğimde ne olduğumu ve şu anda ne duruma gelmiş olduğumu hatırlatır. Bu yüzden de ne zaman Divan'da mühim bir konu konuşulacak olsa buraya gelirim. Bu odada, içinde bulunduğum bugünkü şaşaa ve zenginlik beni yutmasın, adalete karşı gelmeyeyim diye acizliğimi düşünürüm. Çünkü adalet ülkenin ve şehirlerin temelidir.^{6,7}

⁶ Ljuba [Ljubomir] Stojanović, *Stari srpski rodoslovi i letopisi* (Belgrad-Sr. Karlovci, Srpska kraljevska akademija, 1927), 917.

⁷ Vukićević, *a.g.e.*, 51-52.

Adalet duygusunun genelde halk yaradılışında gerek şarkılardan gerek hikâyelerde ya da deyimlerde tipik olarak bulunduğu bilinir. Burada da halkın adalet duygusu konusunu ele alalım. Bosna-Hersek'teki Sırp ve Müslümanlar, hemşehrileri Sokullu'yu övmek için bolca zikrettikleri bir dizi erdemle beraber, onun namuslu olmasını çok fazla ön plana çıkartırlar. Sırpların bu vurguya bağlı kalmış olmaları, Mehmed Paşa'nın Sırplar için yabancı bir hükümranlığı temsil ediyor olmasına rağmen gerçekten dikkate şayandır ve altı çizilmesi gereken bir husustur.

Viyana Seferi, 1566'da Sultan Süleyman'ın Zigetvar Seferinde ölümü ve bunu takip eden hadiseler halkın hayal gücünde ilginç bir şekilde iç içe geçmiş haldedir. Bir efsaneye göre, Sokullu, Sultan ile beraber bir savaştadır ve Kayser birdenbire ölünce, Sokullu kendi oğlunu Kayser yapıp savaşa devam eder. Tahtın gerçek varisi İstanbul'dan geldiğinde, Sokullu derhal kendi oğlunun başını vurdurur. Yeni Sultan şaşkın ve üzgün bir halde, Sokullu'ya nasıl böyle bir şey yapabilmış olduğunu sorar. Sokullu cevap verir: "Oğlum artık hayatta kalamazdı, çünkü o bir kere hükmetmenin şanını tecrübe etti ve bu tadı artık hiç unutmayaacağından korkuyorum. Belki tekrardan kayser gibi hükmetme fikri aklına gelecektir ve bu takdirde sana karşı el kaldıracaktır." Sokullu şöyle devam etti: "ama ben onu tekrar ayağa kaldırıp, sonsuza dek yaşamasını sağlayabilirim."

Sultan bunun üzerine sorar: "Nasıl yapacaksın ki bunu?"

- Bana bir ferman çıkartacaksın ve kâfi miktarda para vereceksin, böylece ben de Drina üzerine köprü kuracağım.

Sultan, Sokullu'nun isteğini yerine getirir ve Vişegrad'da Drina üzerine köprü yaptırır.⁸

Bu efsanenin tarihsel gerçekliği belki de bir Sultan'ın sıra dışı vefat hikâyesinde bulunabilir. Halkın, bu olay ile Sultan'a ispat edildiği gibi çok kuvvetli ve dramatik bir şekilde ön plana çıkmış bir Sokullu rolünü bilinçli olarak istediği anlaşılabilir. Ancak Süleyman'ın ölümü ve bundan çok kısa bir süre önce vuku bulan Bayezid'in katlinin birbirine karışmış olma ihtimalini de dışlamamak gerekir. Sıkça görüldüğü gibi doğrudan müteakip vakalar ya da daha sonra olan olaylar halk anlatılarında birbirine karıştırılabilir. Ancak bu rivayetin şüphesiz bir şekilde hakikatten parçalar taşıdığına emin olabiliriz: Sultan Süleyman'ın

⁸ A.g.e., 52-53.

garip sonu, ortaya çıkan taht talibinin katli ve bu iki hadisede Sokullu'nun şüphesiz bir biçimde oynadığı rol bu hikâyenin taşıdığı hakikat paylarını ifade eder.

Mehmed Paşa'nın vakıflarından söz etmek gerekirse, Sırp halk rivayetlerinin esas itibarıyla Drina Köprüsünden bahis açtığını bunun da anlaşılır olduğunu vurgulamak gerekir. Çağdaş vakanüvisler bu çok mühim hadise hakkında sükûnetlerini korurken, cüret ve özgünlüğün tezahürü ile canlı bir hal alan halk rivayetleri bu köprü inşaatını bir dizi efsane ile aktarırlar. Zira hızlı ve coşkulu bir akışı olan Drina üzerine bir köprü yapabilmek neredeyse fantezi seviyesine çıkacak emsalsiz bir hadisedir. Mehmed Paşa köprüyü yaptırmak istediğinde, rivayetlere göre bir usta arayışına başladı ancak kimse bu zorlu işi almaya cesaret edemedi. Çünkü daha önce kim bu inşaatı denemişse başarısız olmuştu. Bu yüzden de Mehmed Paşa tüm İmparatorluğu böyle bir usta bulabilmek için gezdi ve nihayet aradığı ustayı, Rade'yi buldu.

Vezir ona şöyle sordu: - "Rade, Sen Drina üzerine bir köprü inşa edebileceğinden emin misin?"

- "Devletlü Vezirim, öncelikle sen bana bir söz vermelisin ve buraya, yani köprüyü inşa ettirmek istediğin yere bir yük düka, bir yük taler, bir yük beşlik ve diğer tüm sikke çeşitlerinden birer yük getirip Drina kıyısına bunları yığmayı tekeffül etmelisin." dedi Rade.

Vezir tüm istenilen hazinenin Drina kıyısına getirilip yığılmasını emretti. Ardından da usta Rade elinde bir kürek ile gelip sikkeleri Drina'nın içine sağa sola savurmaya başladı. Sokullu tüm bunları tek bir kelime etmeden izledi. Rade sikkeleri dağıttıktan sonra vezirin gözlerine baktı, ama vezir hâlâ suskun bir halde duruyordu. Ardından Rade konuşmaya başladı:

- "Devletlü vezirim, Drina köprüsü artık yapılabilir, şimdi nasıl isterseniz öyle emredin."

Bunun üzerine vezir şöyle cevap verir: - "Tüm bu parayı bu şekilde dağıtmış olmanın manası ne idi, söyle bakalım?"

- "Drina üzerine köprü yapabilmek için sayamayacağın kadar büyük bir para yığımına ihtiyacın olacak. Benim etrafa saçtığım paranın saçılmasından pişmanlık duymaz isen, Drina üzerine köprü yaptırabileceksin demektir."

Vezir bu cevabı tebessümle karşıladı ve Rade ustaya şöyle dedi: -
“İnşa et bu köprüyü Rade, paradan tasarruf etme, çünkü benim hazinem
sonsuzdur, saçarak paramı bitiremezsin.”

Rade inşaat için 300 usta topladı. Ustalar ağaçları kesmek, taşları kırmak için mengelere, kazmalara sarıldılar, ama her şey boşunaydı, temeli bir türlü atamadılar. Nihayet bulutların ardından bir peri belirdi ve Mimar Rade’ye, inşaatın temel atma işinin Stojan ve Stoja kardeşlere verilmediği müddetçe, temeli atılamaması bir yana, Drina’nın hiçbir yerine köprü yapılamayacağını söyledi. Rade ustalarına çalışmaya devam etmelerini emredip tüm dünyada Stoja ve Stojan kardeşleri aramaya çıktı. Bu iki kardeşi ararken çok köyü, şehri gezdi, ancak bir netice alamadı. Tüm umudunu kaybedip dönerken etrafı açık arazilerle çevrili bir köyde yeşillik bir alanda oyun oynayan iki çocuğa rastladı. Rade çocukların yanına gidip, ebeveynlerinin nerede olduğunu sordu. Çocuklar anne ve babalarının olmadığını söylediler. Mimar, çocuklara isimlerini sordu. Çocuklar isimlerinin Stoja ve Stojan olduğunu söylediler. Bunun üzerine mutlu bir şekilde arabasına binen Rade, Drina kıyısına geri döndü. 300 ustasıyla beraber, mimar, köprünün bir ayağının temelini Stoja’yı, diğerine de Stojan’ı gömerek temeli attı. Kızın gömülü olduğu yerden bugün hâlâ süt, oğlanın tarafından ise kan akar. Köprünün ayakları, kemere doğru ulaşırken, mimar ustalardan her şeyi dağıtmalarını ister ve köprüyü tamamlamadan kendisi de kaçır. Vezir Rade’yi tüm imparatorlukta arar, ama hiçbir yerde bulamaz. Üç sene sonra Rade vezirin huzuruna çıkagelir. Vezir çok kızgındır ve Rade’nin kellesini almak ister. Ama Rade vezire yalvarır:

- “Muhterem vezirim, biraz durun ve bir şey dememe izin verin”.

Ardından Rade cebinden arşınını çıkarttı ve köprünün sütunlarını ölçtü. Her bir sütun üç arşın kadar batmıştı.

- “Görüyorsun ya devletli vezirim, sana bundan üç yıl önce köprü her yıl biraz çökecek deseydim, bana inanmazdın. Ben de tonozları o zaman doğrultmak zorunda kalırdım, böylece yapı batır, tonozlar eğilir ve köprü çökerdi. Şimdi ise köprü sonsuza dek kalacak”.

Bu sözlerin ardından Rade ustalarını işe başlattı ve kemerleri doğrultup köprü inşaatını tamamladı. Köprü tam bitecekti ki, Drina’nın bulanık ve çamurlu vahşi suları kütükleri, taşları, kökünden söktüğü çamları dalgasına katıp sürükledi. Çamlardan biri köprünün iki ayağı

arasında sıkışacak şekilde eninden köprüye vurdu. Taşkın arttıkça arttı, su daha bulanık ve daha keskin bir hâl aldı. Su, köprü seviyesine erişip köprüyü sarsmaya başladı. Mimar Rade şaşkın ve üzgün bir hâlde köprüyü izliyordu. Birazdan peri bulutların ardından seslendi:

- "Rade, hey Rade! Neden orada dikiliyorsun, neyi izliyorsun? Sıkışan kütükleri dikine çevir ve sıkışan dalları buda."

Rade derhal kendine emredileni yaptı, kütüğü ters çevirdi ve çamın dallarını budamaya başladı. O sırada Rade baltasını vurdu, ama çamın dallarına değil, perinin kellesine. Akıntı bulanık ve kanlı bir hâl aldı. Kütük köprü direklerinin arasından kayıp gitti ve sudan şu ses geldi: "Beni vurma ey Rade usta, çünkü köprü bugün Drina üzerinde kalacak, sonsuza kadar orada kalacak."

Rade baltanın arkasına bakınca tüm baltanın kadın saçlarıyla dolu olduğunu gördü. Vezir mimara ve diğer 300 ustaya da cömert hediyeler bahsetti. Ve işte bu şekilde Drina Köprüsü yapılmış oldu.⁹

Drina Köprüsü'nün inşaatını konu eden iki adet de Müslüman halk şarkısı vardır. Bunlardan birinde Vezir'in ismi geçer.¹⁰

Dubrovnik Arşivi'nde yapılan yeni keşifler Sokullu'nun bugünkü Yugoslavya topraklarındaki vakıflarının tamamını gösterir. Bu kayıtlar Trebinje Çayı'nın üzerinde, Hersek'te, Arslan Ağa Köprüsü olarak bilinen sıra dışı bir güzellikte kıyıları olan ve masalsı bir şekle sahip köprü'nün Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'nın bir eseri olduğunu şüpheye mahal bırakmayacak şekilde ispat eder.¹¹

Paşa'nın diğer vakıflarına gelince, halk rivayetleri Mehmed Paşa'nın Sokoloviç Köyü'nde, yani doğduğu yerde, sonradan İslam'a dönen babası için bir cami, Hristiyan olarak ölen annesi için de bir kilise yaptırmış olduğunu aktarır.¹² Aynı şekilde Saraybosna ve Vişegrad arasında anayoldan dört saat kadar mesafede bir şato yaptırdığı, ama

⁹ A.g.e., 53-56.

¹⁰ A.g.e., 56.

¹¹ Vojislav J. Djurić, "Na Trebišnjici most," *Politika*, Belgrad, 1 Mayıs 1964, 16. Bugün bu köprü, hidroelektrik santrali yüzünden sular altında kalmıştır.

¹² Vukićević, a.g.e., 56. Cami, İkinci Dünya Savaşı esnasında yanmıştır ve 1966 yılında yerine yenisi inşa edilmiştir. / Svetozar St. Dušanić, *Polimlje i zaduzbina Mehmed-Paše Sokolovića u / Poblacu kod Rudog*, Belgrad, 1967, 15.

zamanla buranın harap olup, bugün sadece bir çeşmenin kaldığı aktarılır. Bu kalan alanlara, Sokullu Hanı ismi verilir.¹³

Mehmed Paşa'nın diğer vakıfları da kaynaklarda geçer. Sırp Patrik Arsenije Carnojevic 1683'te Kudüs'e giderken seyahatnamesine gururla şöyle yazmıştır: "... Bugün ismi Ap Su olan bir kasabadan geçtik. Burada Mehmed Paşa'ya ait bir han, camii ve imaret var. Ve tüm yapılar kurşun ile kaplanmış... Burgaz kasabasında 17. gece. Burada da büyük ve güzel bir han ve çeşme var. Çeşmeden dört ayrı musluk akıyor. İmarette de bakırdan örülmüş bir çeşme ve büyük bir camii var, her şey kurşun kaplamaydı ve büyük güzel bir de taş köprü vardı. Tüm bunlar Sokullu Mehmed Paşa'nın yaptırdığı şeylerdi. Mehmed Paşa ayrıca çok büyük bir vakıf misafirhanesi de yaptırmıştı. Burada geceleyen yolculara her akşam ekmek ve çorba ikram edilirdi."¹⁴

Mehmed Paşa hakkında ketumluklarını muhafaza eden rahip-vakanüvisler bile sokaklardan ve hadiselerden uzakta olmalarına rağmen veziriazam Mehmed Paşa'nın kuvvet ve iktidarını idrak etmişlerdi: "Muktedir Mehmed Paşa mülke hükmeder."¹⁵

Estergon baş piskoposu Antun Vrancic Slav kökenli olsa da Babialı'ye Avusturya elçisi olarak gitmişti. Vrancic Sokullu'yu çok iyi tanıyordu ve ona şunları iletmişti: Sokullu Mehmed'i hiçbir Türk paşasını daha önceden tahayyül etmediğim kadar yüce tahayyül ederdim ve hâlâ da öyle düşünüyorum. Onun büyüklüğü ve soğukkanlılığını, aklını, hükümlerini, Türk İmparatorluğuna tabi birçok krallık ve sultanı idare etme kabiliyetini övmeye ve ululamaya devam edeceğim."¹⁶

Türkiye'deki hadiseleri elçi raporları üzerinden takip eden Dubrovnikli diplomat ve hukukçu Franco Gundulic şöyle diyor: "Mehmed Paşa İmparatorluk'ta tüm iktidarı eline öylesine toplamış ki Sultan'a gelen elçiler sadece vezir ile konuşur ve tüm işleri onunla hallederlerdi. Selim'in elçilere yaptığı tek şey elini öptürmekti." Papa VIII. Gregoryus'un anısına hazırlanan Türkiye münasebetleri hakkındaki bir eserde, Gundulic, Mehmed Paşa'nın "yüce ruhlu, devlet idaresinde tayin edici yetenekleri olan bir adam" olduğunu söylemişti. Devleti hâlâ tam

¹³ Vukićević, *a.g.e.*, 48, bkz. "Banovic Sekula ve Sokolović Paşa [Hakkında -ç.n.] Halk Şarkıları" / Petranović, *a.g.e.*, 35.

¹⁴ Stojan Novaković, „Dnevnik patrijarha Ars. Čarnojevića u Jerusalim 1683. godine,” *Glasnik Srpskog učnog društva*, XXXIII (Belgrad, 1872), 188-189.

¹⁵ Stojanović, *a.g.e.*, 1304.

¹⁶ Vukićević, *a.g.e.*, 44-45.

kuvvetle idare ediyor ve görünürde sadece karısından yani Selim'in kızından korkuyordu. Selim'in kızı, Mehmed Paşa üzerine büyük bir güç kazanmıştı. Mehmed Paşa'nın Türk İmparatorluğu'na hükmettiği gibi, kız da Mehmed Paşa'ya hükmediyordu. Kız onu sık sık "kaba köylü" manasına gelen 'Ulah/Vlah' sıfatıyla çağırırdı.¹⁷

Şimdi, Dubrovnik Arşivi'nde bulunan sayısız evrakın mevcudiyetine değinmeliyiz. Bu evraka göre, Dubrovnikliler veziriazama yardım, hizmet ya da aracılık ricası ile gitmişlerdir. Karşılığında Dubrovnikliler de kendisine birçok hizmetler ifa edeceklerdi.¹⁸

Mehmed Paşa'nın Dubrovniklilere gösterdiği teveccüh de bir halk türküsünde yerini bulur. Türküde Sokullu Paşa'nın, has dostu, Dubrovnik elçisi Jakob Maruskovic'e nasıl yardım ettiği anlatılır.¹⁹

Dubrovnikli hiciv şairi Marin Drzic İtalyanca bir mektupta şöyle der: "Bu Mehmed Paşa bizim dilimizden, bizim soyumuzdandır. O, Dubrovnikte ne Peter'i ne de Paul'u tanır, ama tüm Dubrovniklileri bilir, zira damarlarında bizim Bosna kanı akmaktadır. Onunla konuşmamızdan ve onu dost addetmemizden hiç çekinmez."²⁰

Sokullu Mehmed Paşa İpek'deki patrikliğin 1557'de yenilenmesinde büyük rol oynadı, ancak bu teccid kanunu sadece ona ait bir fikir değil, bir dizi tarihsel vakanın neticesiydi. Mehmed Paşa'nın bu vakaya şahsi dahil, patriklik makamına kardeşi Makarije Sokolovic'in atanması ile ortaya çıkar.²¹ Kutsal Sava hükmü altında (1219'da) özgün bir piskoposluk olarak ortaya çıkan Sırp Ortodoks Kilisesi için bu durumun ne manaya geldiği ancak şu iki tarihteki benzer önemi haiz gelişmelerle aydınlanabilir: Kayser Duşan zamanında 1346 yılında bu kilisenin patriklik ilan edilmiş olması ve 1919 yılında Belgrad'da "Tüm Sırp Kiliselerinin tek çatı altında birleşimi"nin ilanı.

Hem bu zamanın Sırp kaynaklarında hem de belgelerinde ve hatta halk şarkılarından bile Mehmed Paşa'nın Sırp Kilisesine her türlü yardımı yapmış olduğu inkâr edilir. Sokullu'nun vezareti ve II. Selim'in saltanatı Kilise için bilhassa zor geçmiş gibi anlatılır.²² Bu duruma sebep

¹⁷ Radovan Samardžić, *Mehmed Sokolović* (Belgrad, 1975), 277, 413.

¹⁸ Ayrıntı için: Toma Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku* (Belgrad, 1975).

¹⁹ Valtazar Bogišić, *Narodne pjesme* (Belgrad, 1878), 80.

²⁰ Samardžić, *a.g.e.*, 116.

²¹ Branislav Djurdjev, *Uloga crkve u starijoj istoriji srpskog naroda* (Saraybosna, 1964), 122.

²² Stojanović, *a.g.e.*, 1305, Vuk Stef. Karadžić, *Srpske narodne pjesme*, III, 15.

kuşkusuz İpek'deki [Pec] patrikliğin tecdidinden sonra ortaya çıkan mali baskılar olmuştur. Bu baskılar ile kaynakları zaten zayıf olan Kilise ve manastırlar çok zarar görmüştü. O zamanlar bakımsız ve tahrip olmuş kiliselerin satıldıkları, hatta yıkılanların molozlarının başka yapıların inşaatında kullanıldığı malumdur.²³ Bu durum çok daha uzun zamandan beri bakımsız kalmış kiliseler için söz konusu olsa bile, şüphesiz rahip-vakanüvislere ve halk şarkılarına kadar erişmiştir.

Sokullu'nun doğum yerindeki Ortodoks halk, Karadağ'daki Piva Manastırında büyük hemşerilerinin ismini binaya kazımışlardır. Bu tasvirde neredeyse bir veziriazam portresinden ziyade kaftanlı ve kalpaklı bir Hristiyan yerel belediye reisinin konu edildiği zannedilebilir.²⁴

Mehmed Paşa'nın inancı ve zühdü belgelerle ispat edilecek bir şey olmasa da onun dindarlığını İstanbul'a gelen Venedik elçisinin de fark etmiş olduğunu hatırlayalım. Bugün Bosna'da hâlâ var olan bir halk rivayetine göre Sokullu'nun İslam'dan şüphe ettiği açıkça mesnetsizdir. Rivayete göre Mehmed Paşa yedi ya da dokuz sefer Mekke'ye Hac'a gitmiştir. Son çıktığı Hac yolculuğunda şunu demişti: "İşte şimdi yersiz şüphelerimden kurtuldum."²⁵

Bosna'dan Müslüman halkın bir türküsü, o zamanlar Bosna'da yasaklı/takibata uğrayan dini bir tarikat olan Hamzevilere karşı Sokullu'nun faaliyetlerini zikreder. Bu türkü, "mürtet" olarak tanımlanan Hamzevileri ortadan kaldırma fikrinin İstanbul'daki şevketli sultanın damadı Koca Mehmed Paşa'dan neşet ettiğini dillendirir.²⁶

Sokullu Mehmed Paşa'nın gizemli katlinin halk rivayetlerindeki hali de pek ilgi çekicidir. Kısa süre önceye kadar küçük bir Bosna köyü olan Tekica'da var olan bir rivayete göre, Sokullu mezkûr mezhebin kurucusu Şeyh Hamza Orlovic'in köyündeki tüm imtiyazları ve hakları kaldırmış. Bu yüzden de Orloviclerden birisi Sokullu'yu katletmiş. Bu hadiseden sonra Sokullu'nun muhalifleri iktidara gelmiş ve Tekica

²³ Sokullu'nun Belgrad'daki kendi vakıflarının kervansaray ve bedesten inşaatından yıkılmış kiliselerin malzemelerini kullanmış olduğu hakkında rivayetler vardır. Divna Djurić Zamolo, "Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima 1521-1867," *Arhitektonsko-urbanistička studija* (Belgrad, 1977), 82-83.

²⁴ Samardžić, *a.g.e.*, 543.

²⁵ Muhamed Hadžijahić, "Udio hamzevija u atentatu na Mehmed-pašu Sokolovića," *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, V, (Saraybosna, 1955), 328.

²⁶ *A.g.e.*, 329.

köyünün eskiden sahip olduğu tüm imtiyazları geri bahsetmişlerdir. Bosna'nın küçük bir köşesinde muhafaza edilen bu halk rivayeti aslında tarihsel kaynaklara bakıldığında da doğrudur. Çünkü kaynaklar, Sokullu'nun suikastçısının memleketlisi olduğunu, derviş kıyafetli ve timarı elinden alınmış biri olduğunu yazar. Tekica'da 1507²⁷ yılından kalan bir metin tam Sokullu'nun zamanlarında köyün eski haklarını kaybettiğini gösterir.²⁸

Sokullu'nun vefat haberi Dubrovnik'i yasa boğmuştu. "Tarifsiz bir keder verdi Mehmed Paşa'nın ölümü bize, zira onun gidişiyse sevgili bir dostumuzu ve hamimizi yitirdik."²⁹

Aynı yıl, ismi bilinmeyen bir manastır rahibi vakanüvis, zihinlerin gizimini kolay kolay çözemeyeceği bir söz etmişti: "ve dönme [mürtet] Mehmed Paşa hakikate geri döndü."³⁰

Özet:

Sokullu Mehmed Paşa Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. yüzyılda en önde gelen sadrazamlarından biridir. Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad dönemlerinde toplam 14 yıl sadaret makamında bulunan Sokullu (1565-1579), İmparatorluğun devşirme sistemiyle bünyesine dâhil edip verdiği kul statüsüyle askerî bürokrasinin en yüksek mertebesine taşıdığı isimlerden biri olmuştur. Olga Ziroyeviç'in, Dubrovnik arşivinde yaptığı çalışmalar Sokullu Mehmed Paşa için yeni bir kaynak çalışmasıdır. Öte yandan müellifin çalışması Paşa hakkında Sırp efsanelerindeki anlatıları da tarihsel bir veri olarak değerlendirmektedir. Bu kısmen efsanevi kısmen de tarihsel gerçekliğe sahip rivayetler, hem 16. yüzyılın ilginç dünyası için hem de Osmanlı devletinde bir devşirmenin siyasi kariyerinin erken basamakları için eşsiz kıymete haizdir.

Anahtar kelimeler: Sokullu Mehmed Paşa, Osmanlı Tarihi, 16. yüzyıl Osmanlı Tarihi, Osmanlı döneminde Rumeli, Bosna, tarihi efsaneler

²⁷ Bu tarih 1570 olmalıdır. -çn.

²⁸ A.g.e.

²⁹ Popović, a.g.e.

³⁰ Branko L. Cvijetić, "Zapisi u crkvi sv. Nikole u Nikoljcu kod Bijelog Polja," *Zbornik Skopskog naučnog društva za istoriju Juzne Srbije*, I (Üsküp, 1936), 245-46.

Bibliyografya

- Bogišić, Valtazar. *Narodne pjesme*. Belgrad, 1878.
- Cvijetić, Branko L. "Zapisi u crkvi sv. Nikole u Nikoljcu kod Bijelog Polja." *Zbornik Skopskog naučnog društva za istoriju Juzne Srbije*. I. Üsküp, 1936.
- Djurđev, Branislav. *Uloga crkve u starijoj istoriji srpskog naroda*. Saraybosna, 1964.
- Djurić, Vojislav J. "Na Trebišnjici most." *Politika*, Belgrad, 1 Mayıs 1964.
- Djurić Zamolo, Divna. "Belgrad kao orijentalna varoš pod Turcima 1521-1867." *Arhitektonsko-urbanistička studija*. Belgrad, 1977.
- Dušanić, Svetozar St. *Polimlje i zaduzbina Mehmed-Paše Sokolovića / u Poblacu kod Rudog*. Belgrad, 1967.
- Hadžijahić, Muhamed. "Udio hamzevija u atentatu na Mehmed-pašu Sokolovića." *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*. V. Saraybosna, 1955.
- Novaković, Stojan. *Dnevnik patrijarha Ars. Čarnojevića u Jerusalim 1683. godine*. *Glasnik Srpskog učenog društva*. XXXIII. Belgrad, 1872.
- Petranović, Božidar. *Srpske narodne pjesme u Bosni i Hercegovini*. II. Belgrad 1867.
- Popović, Toma. *Turska i Dubrovnik u XVI veku*. Belgrad, 1975.
- Samardžić, Radovan. *Mehmed Sokolović*. Belgrad, 1975.
- Stojanović, Ljuba [Ljubomir]. *Stari srpski rodoslovi i letopisi*. SKA, Belgrad-Sr. Karlovci, Srpska kraljevska akademija, 1927.
- Vukićević, Milenko M. *Znameniti Srbi muslomani*. Belgrad, 1906.